

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN (Ö.150/767) VE TARİH ANLAYIŞI
MUQÂTİL IBN SULAYMÂN (D.150/767) AND HIS UNDERSTANDING OF HISTORY

Kadir ERBİL

Dr. Öğr. Görevlisi, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Assistant Professor, Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and al-Balagha

ORCID ID: 0000-0003-2530-4396

ÖZET

Mukâtil b. Süleyman, Emevîler ve Abbasîler döneminde yaşamış, yaşadığı dönem içerisinde birçok eser vermiş bir âlimdir. Kendisi, Abbasî halifeleri Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö.150) ve Mehdî (ö.169)'nin ilmî sohbetlerinde bulunmuştur. Yaşadığı dönem fikrî tartışmaların en yoğun olduğu dönemdir. Bu nedenle Bağdat'tan Basra'ya dönmüş ve burada vefat etmiştir. O, Basra'da kaldığı süre içerisinde kendisini ilmî tartışmaların ortasında bulmuştur. Horasan'da ortaya çıkan Mürcie ve Şia taraftarlarının yoğun olması nedeniyle onların fikirlerinden etkilenip etkilenmediği tartışma konusu olmuştur. Mukâtil b. Süleyman'ı dönemindeki tefsircilerden farklı kılan neden ise Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir etmesidir. Tefsirdeki metodu ayeti ayetle açıklamasıdır. Tefsirinde yer alan rivayetler ünlü İslam tarihçisi İbn İshâk (ö. 150/767)'in es-Sîre adlı eserindeki rivayetlerle benzerliği göze çarpar. es-Sîre, Mukâil b. Süleyman gibi bir çok müfessire kaynaklık eden bir eserdir. Bu nedenle tefsir ile siyer arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Siyerin mahiyeti itibariyle tefsire kaynaklığı sadece nüzul sebebine dair rivayetler ile sınırlı değildir. Hz. Peygamber (s)'in hayatı ve tevhit mücadelesi ile Kur'an ayetlerinin kronolojisi arasında bir uyum bulunmaktadır. Mukâtil b. Süleyman döneminde ilimler yeni ayrılmaya başladığı için tefsir ile tarih iç içe bulunmaktaydı. Mukâtil, üstün ve kıvrak zekâsı ile özgün anlamları kavrayarak, Kur'an'ı sade ve yalın bir dil ile tefsir etmiştir. Bu sunumumuzda Mukâtil'in tarih anlayışını değerlendireceğiz. Onun tarihe bakışını yararlandığı kaynaklardan ve ayetlere getirdiği yorumlardan incelemek mümkündür. Mukâtil, tarihle ilgili ayetleri açıklarken bazen genel bir tarih çerçevesi yerine özel bir çerçeve çizer. O, okuyucusunun zihnini tarihî ortama yani Kur'an'ın tarihe giriş anına götürür. Bu ise okuyucuyu esas kaynağa ulaştırır. Mukâtil, Kur'an'la varoluşsal iletişimi nüzul döneminki bağlamından ziyade, güncel bağlamıyla ilişki kurar. İşte Mukâtil, bu bağlamı yansıtması bakımından önemlidir. O, tefsirini yazarken tarih ilminden çok yararlanmıştı. Çünkü o dönemde Kur'an ile tarih iç içedir. Mesela, Yahudiler ile ilgili ayetleri açıklarken, onların tarihiyle ilgili önemli bilgileri de aktarır. Kur'an'da anlatılan her topluluk ile ilgili bilgiler verir. Peygamberler ve kavimleri ile ilgili ayetleri açıklarken onlarla ilgili nesep bilgilerini de verir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kur'an, Tefsir, ayet.

ABSTRACT

Muqātil Ibn *Sulaymān* lived during both the Umayyads and the Abbasids, He produced many works during his lifetime. During his time in Baghdad, he had the scholarly conversations with the Abbasid caliphs Abu Ja'far al-Mansūr (d.150) and Mahdi (d.169). The period in which he lived was the period when intellectual discussions are most intense. For this reason, he returned to Basra from Baghdad, where he died. Due to the high density of Murcia and Shia supporters who emerged in Khorasan, it has been a matter of debate whether they were affected by their ideas. During his stay in Basra, he found himself in the middle of scientific discussions. The thing that makes Muqātil Ibn *Sulaymān* different from the other commentators of his time is that he interpreted the Quran from beginning to the end. The method in his tafsir is to explain the Qur'an verse by verse. The narrations in his tafsir are similar to those in Ibn Ishaq's (d. 150/767) work named as-Sira. It has been a source for commentators like Muqātil ibn *Sulaymān*. Therefore, there is a close relationship between his tafsir and the life time of the Prophet Muhammad (sira). Due to the nature of sira, its influence on tafsir is not limited to only the reasons for the revelations. There is a harmony between the life of the Prophet Muhammad and his struggle for the oneness of God and the chronology of the Qur'anic verses. Since the Islamic sciences had just begun to separate during the period of Muqātil ibn *Sulaymān*, tafsir and history were intertwined. Muqātil interpreted the Qur'an in a plain language by grasping the original meanings with his superior and quick intelligence. In this presentation, we will evaluate Muqātil's understanding of history. It is possible to examine his view of history from the sources he made use of and his comments on the verses. It is possible to see his view of history in his comments on the verses about the past nations and prophets. Muqātil, draws a special frame rather than a general date frame when explaining the verses about history. It takes the reader's mind to the historical environment, the moment when the Qur'an interferes with history. This leads the reader to the main source. Communication between the Qur'an and a Muslim undoubtedly needs other areas of knowledge and thought. Muqātil establishes a relationship with the Qur'an in current contexts and with these contexts rather than the context of the existential communication era. He benefited a lot from the science of history while writing his commentary. For example, while explaining the verses about the Jews, he also conveys important information about their history. He gives information about each community described in the Qur'an. When explaining the verses about the prophets and their nations, he also gives the lineage information about them. According to him, the Qur'an and history are intertwined.

Keywords: Islamic History, Qur'an, Tafsir, Verse.

GİRİŞ

İslam tarihi, ilk insan Hz. Âdem'den Hz. Peygamber (s)'e kadar geçen zaman diliminde, çeşitli peygamberler vasıtasıyla insanoğluna gelen vahiyler neticesinde İslam'ı kabul eden kavimler ve devletler, peygamberlerin tebliğ çalışmalarından, müslümanların kurdukları medeniyet ve kültürlerinden bahseder. Her dine inananlar, yaşadıkları dönemlerde kendi tarihlerini yazdıkları gibi müslümanlar da yaşadıkları dönemlerde kendi kültür ve medeniyet tarihlerini yazmışlardır.

İlahi vahyin son kitabı Kur'an'ın tarihe getirdiği yorumlar çok önemlidir. Bu bağlamda, Kur'an'ın tarihe bakışı ve olayları ele alışı müfessirler birikim ve zekâları ile kendi perspektiflerinden değerlendirmişlerdir. Kur'an, kıssaları ve tasvirleri müslümanların zihnini rahatlatmak, araştırma konularına malzeme olsun diye sunmuyor. Kur'an bu tarihî kıssa ve olayları insanoğluna aktarırken insanı İslam'ın çizdiği hedeflere doğru yaklaştırmayı amaçlamaktadır.

Kur'an'ın amacı, insanlara doğru yolu göstermek ve onları her iki dünyada mutluluğa erdirmektir. Bunun neticesi olarak Kur'an, nazil olduğu dönemden itibaren günümüze kadar yorumlanmış ve tefsir edilmiştir. Tesir, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetidir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber (s)'e sahabenin yaşadığı ortamda ve konuştuğu dil nazil olmuştur. Bu nedenle, sahabe çoğu ayetlerin nerede, nasıl ve niçin nazil olduğunu biliyordu. Anlayamadıkları ayetleri doğrudan Hz. Peygamber (s)'e soruyorlardı.

Sahabe döneminde Kur'an'ın bütün ayetleri sırasına göre tefsir edilmemiş ve tefsir kitapları henüz yazılmamıştı. Sahabeden sonra tefsir konusunda en büyük rolü tabiîn üstlenmiştir. Tabiîn döneminde Kur'an'ın tamamı tefsir edilmiş, bu dönemde isrâiliyât denen haberler Kur'an tefsirine girmiştir. Mukâtil b. Süleyman da bundan nasibini almıştır. Mukâtil b. Süleyman Kur'an-ı Kerim'i baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessirlerdendir. Müfessir ise, şahsî yetenek, birikim ve zekâsı ile Kur'an-ı Kerim'i anlama, anladığını yorumlayabilen ve bu yorumlardan çıkarımlar yapabilen kimsedir.

Kur'an'ın tarihe bakışı ilahî bir bakıştır. Kur'an'ın tarih yorumu, tarihî olayları dar çerçeveye sıkıştırmış bir yorum değildir. O, olması gerekeni değil, meydana gelmiş olayları objektif bir üslup ile yorumlar. Bu makalemizde, Kur'an'ı baştan sona ilk tefsir eden Mukâtil b. Süleyman'ın tarihe bakışını ele alıp değerlendireceğiz.

ARAŞTIRMA

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN (Ö.150/767)

İlk müfessirlerden olan Mukâtil b. Süleyman hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Belh şehrinde tahminen 80/699 yılı dolaylarında doğmuştur (Eryarsoy, 2006:4/24). Tam ismi Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî'dir. Bir müddet burada yaşadıkdan sonra Merv şehrine gitti. Mukâtil b. Süleyman, Hz. Peygamber (s)'den takriben 70 yıl sonra Emevîler

döneminde dünyaya gelmiştir. Mukâtil b. Süleyman, Emevî Devleti'nin Horasan valisi olan Nasr b. Seyyâr'ın komutanlarından Selm b. Ahvez el-Mâzinî'den itibar görmüştür. Emevîlere muhalif olan Hâris b. Süreyc (ö. 128/746) ile yapılan sulh görüşmelerinde Selm b. Ahvez'i vekâleten temsil etmiştir. İlk dönem kelamcılardan Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) ile Belh şehrinde itikadî mevzularda tartışmış ve bununla ilgili bir kitap kaleme almıştır.

Merv şehrinde Emevîler'in nüfuzu azalınca Basra'ya giderek burada Atâ b. Ebî Rebâh, Şihâb ez-Zührî gibi tabîin ulemasından yararlanmıştı. Daha sonra da Bağdat, Beyrut ve Mekke gibi şehirlere gitmiştir. Mukâtil b. Süleyman hem Emevîler hem de Abbasîler döneminde yaşamıştır. Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde Abbasî halifeleri Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö.150) ve Mehdî (ö.169)'nin ilmî sohbetlerinde bulunmuş, Bağdat'tan tekrar Basra'ya dönerek burada vefat etmiştir (Türker, 2006: 31/134).

Mukâtil b. Süleyman yaşadığı dönemde çok fazla eser veren bir âlimdir. Müellifin eserlerinin tamamı zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Mukâtil, tefsir ilminin ana sorunları ile ilgilenmiş, kaleme aldığı tefsirini yazarken otuzdan fazla âlimden yararlanmıştı (Hamurcu, 2009: 307). Bu âlimlerden on ikisi tâbîîndendir. Mukâtil b. Süleyman, memleketi Horasan'da Mürcie ve Şia taraftarlarının çokluğundan dolayı, onların fikirlerinden etkilenip etkilenmediği noktasında bazı âlimler tarafından tartışma konusu olmuştur. Tefsirinde İsrailiyât haberlerine yer verdiğinden dolayı bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Buna rağmen tefsiri dil, nüzul sebebi, vücûh, müphemlerin açıklanması ve tarihî olayların ortaya çıkarılması ile ilgili yaptığı çalışmalar, erken dönem tefsir çalışmaları açısından önemlidir (Cerrahoğlu, 1994: 68).

Her dönemde olduğu gibi Mukâtil b. Süleyman'ın yaşadığı dönemde de hakkında olumlu ve olumsuz bir takım görüşler dile getirilmiştir. Bir kişi hakkında karar verirken muhalif kişilerin görüşlerine itibar etmeyip, muhalif olmayanların da görüşlerini dikkate alarak karar verilmelidir. Eğer o kişi hakkında değerlendirme muhaliflerin söylediklerine göre yapılırsa büyük hataya düşülür (Cerrahoğlu, 1994: 68).

Mukâtil b. Süleyman'ın meşhur olduğu bilim dalı tefsirdir. Kendisinden önce de bazı âlimler ki, Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Amr b. Ubeyd (ö. 144/761), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi âlimler tefsir ilmiyle uğraşmışlar; ancak bu tefsirlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır. Mukâtil'in Kur'an-ı Kerim'i tefsirindeki metodu ayeti ayetle açıklamaktır. O, tefsirinde dirayet ve rivayet usulünü beraber kullanmıştır. Bu nedenle o, Mâturîdî gibi aklî tefsir yöntemini ilk kullanan müfessirdir. Mukâtil b. Süleyman, hadis alanında birçok eleştiri almış; fakat tefsir alanındaki otoritesi onu hakettiği üne kavuşturmuştur (Türker, 2009: 31/134).

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirini o dönemdeki tefsirlerden farklı kılan yanı, günümüze kadar ulaşabilen ve Kur'an'ın tamamının tefsir edilmiş olmasıdır. İlk dönem müfessirleri ayetleri yoğun olarak dil ve nahiv yönünden incelemiş, Mukâtil ise ayetlerin nüzul ortamı ve iniş sebepleriyle de ilgilenmiştir (Elkoca, 2018: 14).

İslam'ın ilk asrı, fikir akımlarının ortaya çıktığı ve rayına oturmaya başladığı dönemdir. Mukâtil b. Süleyman, ferâset ve bilgi sahibi bir kişiliğe sahip olmakla beraber yaşadığı dönemdeki bazı itikadî mezhep fikirlerinin etkisi altında kalmıştır. Mukâtil, kendi akidesini yaymaya çalışan Cehm b. Safvân ile Belh kentinde fikrî tartışmalara girmiş ve kendi fikir iklimini meydana getirmiştir (Cerrahoğlu, 1996: 1/194).

Ebu Hanife ile aynı dönemde yaşayan Mukâtil, Basra'da kaldığı dönemlerde kendisini ilmî tartışmaların ortasında bulmuştur. Basra, Emevîler ve Abbasîler döneminin en önemli merkezlerindendi. Basra ile Kûfe arasında büyük bir rekabet bulunmaktaydı. Bu iki kentin o dönemde belli özellikleri vardı. Basra, tartışma ve kelim ilmi ile ön plana çıkmıştı (Eryarsoy, 1996: 1/12).

Mukâtil b. Süleyman'ın telif ettiği eserler genellikle tefsir ilmi ile ilgilidir. Onun bu alanda yazdığı eserler, kendisinden sonra gelen müfessirlere kaynak olmuştur. Onun tefsir alanındaki otoritesi gerek dönemindeki gerekse kendinden sonraki âlimler tarafından da kabul görmüştür.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN ESERLERİ

Mukâtil b. Süleyman hem Emevîler hem de Abbasîler dönemini görmüş ve Kur'an ilimleri ile ilgili eserler kaleme almıştır. İbn Nedim *Fihrist*'inde Mukâtil b. Süleyman'ın şu eserlerini zikreder (Nedim, 1991: 253-254).

1- *et-Tefsîru 'l-kebîr* diğer adı ile *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Bu tefsir, Kur'an'ın baştan sonuna kadar yazılmış ilk tefsirdir. Ayet sırasına göre tefsir edilmiş olmakla beraber, ayetlerin daha iyi anlaşılması için kapalı kelimelerin açıklanması yapılmış, müradif, vüçûh ve nezâirlere dair açıklamalar yapılmıştır. Bu eser, Abdullah Mahmud Şehhâte tarafından Kahire'de beş cilt halinde yayımlanmıştır. Eser, M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçeye tercüme edilerek *Tefsîr-i Kebîr* ismi ile dört cilt halinde İşaret Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

2- *el-Vüçûh ve'n-nezâir*. Birden çok manaya gelen 185 kelimenin Kur'an'da hangi anlamda kullanıldığını incelemektedir (Türker, 2006: 31/134). Bu eser erken dönemde kaleme alındığı için kendisinden sonra yazılan eserleri etkilemiş ve onlara kaynaklık etmiştir. Ali Özek (İstanbul 1993) tarafından aynı isim ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser tekrar M. Beşir Eryarsoy tarafından (İstanbul 2004) *Kur'an Terimleri Sözlüğü* adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir.

3- *Tefsîru 'l-Hamsi mie Âye mine 'l-Kur'an*. Eserde fıkıhla ilgili emir, nehiy, helal ve haram konusundaki ayetlerinin izahı ve tefsiri yapılmıştır. M. Beşir Eryarsoy tarafından *Ahkâm Ayetleri Tefsiri* ismi ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Zamanımıza kadar gelen eşsiz yazma eserlerden biridir.

Mukâtil b. Süleyman'ın diğer eserleri şunlardır:

4- *Kitâbu 'l-Kirâat*.

5- *Kitâbu Müteşâbihü 'l-Kur'an*.

- 6- *Kitâbu Nevâdiru't-tefsîr.*
- 7- *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-mensûh.*
- 8- *Kitâbu'l-Cevâbât fi'l-Kur'an,*
- 9- *Kitâbu't-Takdîm ve't-te'hîr.*
- 10- *Kitâbu'l-Aksâm ve'l-lugat.*
- 11- *Kitâbu'r-Red ale'l-Kaderiyye* (Türker, 2006: 31/134).

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN VE TEFSİR

Mukâtil b. Süleyman hakkında yapılan rivayetlerden zühd hayatı yaşadığı, ibadete düşkün olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında müspet görüşlerin yanında menfi görüşler de bulunmaktadır. Onun hakkında olumsuz görüş beyan edenler, siyasî yönden Zeydiyye, kelimî yönden ise Mürcie'ye tâbi olduğunu söylerler (Türker, 2006: 31/134 ve Cerrahoğlu, 1996: 1/194). Onun hakkında bir karar verilecekse en iyi değerlendirme, eserlerini incelemekle mümkündür. Çünkü bir şahıs hakkında yaşadığı dönemde olumlu ve olumsuz değerlendirmeler yapılabilir. Başkalarının yaptığı değerlendirmelerin doğru olup olmadığı eserleri incelenerek tespit edilebilir. Yoksa o kişi hakkında büyük yanlışlara düşülebilir.

Mukâtil, yaşadığı dönemde birçok eser yazmış, bunlar yukarıda zikredilmiştir. Onun yazdığı eserlerin çoğu bugün mevcut değildir. Mukâtil, İslâmî ilimlerin ilk dönemlerinde geçerli olan isnad sistemine fazla önem vermemiştir. Bu nedenle tefsiri ilk dönem tefsiri değilmiş kanaati hâsıl oluşturmaktadır. Çünkü onun çağdaşı olan müfessirler hemen hemen her haberin isnadını da vermişlerdir (Cerrahoğlu, 1994: 20).

Mukâtil b. Süleyman hakkında ne denirse denilsin, tefsir alanında temel şahsiyetlerden biridir. O, ehl-i kitaba başvurmuş, onlardan aldığı isrâiliyâtla ilgili bilgileri tefsirinde kullanmıştır. Onun yaşadığı dönem isrâiliyâttan kaçınmayı zorlaştırırsa da onun gibi büyük bir âlim bundan kaçınabilirdi. İsrâiliyâtın tefsire giriş nedeni, İslâmî ilimlerin tedvin edildiği dönemde ilimle uğraşanların çoğunun mevâliden olmasıdır. Sonradan İslam'a giren bu kişiler, zaman zaman eski kültürlerin etkisinde kalmışlardır (Hamurcu, 2009: 91-93).

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri, kendi alanında ilk tedvin edilen eserler arasındadır. Mukâtil'in yaşamının büyük bir bölümünün geçtiği Emevîler Devri, bazı olumsuzlukların yaşandığı bir dönem olmakla beraber aynı zamanda İslâmî ilimlerin temellerinin atıldığı ve hızla geliştiği bir dönemdir (Hamurcu, 2009: 104).

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsir ilmindeki yeri herkes tarafından takdir edilir. Mukâtil tefsirini yazarken üstün zekâsını da kullanarak özgün anlamları kavramış, önde gelen ilim adamlarının methine mazhar olmuştur. Onun tefsiri, kendisinden sonra gelen birçok ilim adamına kaynaklık etmiş, günümüze kadar ulaşmış ilk ve en eski kaynaktır. Mukâtil, tefsirini Mushaf sırasına göre telif etmiş, tefsirinde kaynak olarak Hz. Peygamber, sahabe, tâbiîn ve ehl-i kitaptan gelen

rivayetlerden yararlanmışır. Tefsire dair yazdığı eserlerinde akıl ve naklin iç içe olduğu görülür. Bu bakımdan çağdaşlarınca yazılmış; fakat bize kadar ulaşmamış, varlıklarını sadece kaynaklardan ya da daha sonraki dönemlerde yazılmış tefsirlerde yer alan alıntılardan öğrendiğimiz diğer tefsirlerden farklıdır. Mukâtil, tefsirinde açıklanmayan hiçbir şey bırakmamış, Kur'an'daki tüm müphem ifadeleri açıklamıştır.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN TARİH ANLAYIŞI

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinde, hem Hz. Peygamber (s)'in hayatı hem de Kur'an'da konu edilen Ehl-i kitapla ilgili kıssalar onun geçmiş peygamberler hakkında geniş bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mukâtil b. Süleyman'ın tarih anlayışını ve tarihe bakışını onun ayetlere getirdiği yorumlarda görmek mümkündür. Onun tarihe bakışını yine geçmiş milletlerin ve peygamberlerin anlatıldığı ayetlere yaptığı yorumlarda görülebilir. Eserinde bunula ilgili olarak Mekke müşrikleri, münafıkları ve yakın tarihe de atıfta bulunmaktadır. O, genele hitap eder ve ayetlerde tarihi durumu yansıtan bilgilere yer verir. Onun bu konudaki yorumlarını inceleyelim.

BULGULAR

Nahl, 16/24:

“Onlara: ‘Rabbiniz (Muhammed’e) ne indirdi? Diye sorulsa, (insanların hak dine yönelişini engellemek için ‘hiçbir şey indirmedir’ Muhammed’in söyledikleri) ‘öncekilerin (efsane ve) masallarındır’ derler” (Nahl, 16/24).

Müşriklerden Velid b. Muğire Kureyş kâfirlerine: “Muhammed tatlı dillidir, konuştuğu zaman adamın aklını başından alır. Bu nedenle iyi düşünen, akıllı bir grubu Mekke'den birkaç günlük uzak yol kavşaklarına gönderin. Çünkü dışarıdan gelecek kişilerin onu tasdik edeceklerinden eminim. Dışarıdan gelenlerden bir kişi Muhammed'e dair soru soracak olursa, gönderdiğimiz adamlar: “O iki kişinin arasını ayıran bir sihirbazdır.” desinler. Bir kısmı da: “O, mecnunluğu sırasında hezeyan eden bir mecnundur.” desinler. Diğer bir kısmı da: “O zapt u rabt altına alınamayan bir şairdir.” desinler. Diğer bir kısmı ise; “O gelecekte haber veren bir kâhindir.” desinler. Arkasından da: “Sizin onu görmemeniz, görmenizden daha hayırlıdır. Getirdiği dine aramızdaki kölelerden ve sefihlerden başkası uymadı. O, öncekilerin başına gelen olayları anlatıyor. Kavminin hayırlıları, akıllı ve tecrübelileri ondan ayrılmıştır.”

Bunu üzerine, Kureyş kabilesinden on altı kişiyi dörder dörder yol kavşaklarına gönderdiler. Velid b. Muğire de Mekke'nin girişinde durdu. Mekke'ye gelip Hz. Peygamber (s)'i soranlara kararlaştırdıkları şeyleri söylüyorlar ve gelen insanlar da onların söylediklerine bakarak Hz. Peygamber'den uzak duruyorlardı. Bu durum Hz. Peygamber (s)'e ağır gelmeye başladı. Çünkü

o, insanlarla görüşmeyi ve onlara durumu anlatmayı düşünüyordu. Dışarıdan gelen insanlar, Kureyş müşriklerinin söylediklerinden etkilenmişler, Hz. Peygamber (s) için, “Sizin bu adamınızda hiçbir hayır yokmuş; onunla ilgili bize ulaşan, yalnız aldatıcı sözlermiş” deyip dağılmaları Kureyş müşriklerini çok sevindirdi. Bunun üzerine Allah onlar hakkında, “*Onlara, ‘Rabbiniz ne indirdi? Denildiği zaman’, ‘Öncekilerin esâtiri/hikâyeleri’ derler* ayetini indirdi (Mukâtil, 2002: 2/424-425).

Mukâtil, bu ayete yaptığı yorumda özel bir tarih çerçevesi çizer.

Enfâl, 8/31:

“*Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman, ‘Tamam işittik/duyduk’ diyorlardı. ‘Eğer istesek biz de bunun benzerini söyleriz.’ (Çünkü) bu (okuduğun ayetler) öncekilerin (efsane ve) masallarından başka bir şey değildir*” (Enfâl, 8/31).

Mukâtil, “Abduddâr Kusayoğulları’ndan Nadr b. el-Hâris b. Alkame buna benzer sözler söylemişti: “Bu, (Muhammedin Kur’an diye söyledikleri) geçmişlerin masallarından, efsanelerinden başka bir şey değildir.” Muhammed’in geçmiş ümmetlere dair söyledikleri, anlattıklarıdır. İşte ben de sizlere Muhammed’in anlattığı gibi Rüstem ve İsfendiyar’a dair hikâyeler anlatıyorum” (Mukâtil, 2002: 2/15).

Mukâtil, bu ayetin tefsirinde yine özel bir tarih çerçevesi çizer.

Mutaffifin, 83/13:

“*Böyle birine ayetlerimiz okununca ‘Eskilerin masalları/hikâyeleri (Rüstem ve İsfendiyar gibi öncekilerin kitabı) derler.’*” (Mutaffifin, 83/13).

Mukâtil bu ayetle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “Ayet, Nadr b. Hâris b. Alkame hakkında nazil olmuştur. O Hire’ye gitmiş, orada Rüstem ve İsfendiyar hakkında anlatılanları dinlemiş ve dinlediklerini yazmıştı. Mekke’ye tekrar döndüğü zaman “Muhammed size neler anlatıyor” diye sormuş, onlar da; “Geçmiş milletlerden anlattı” demişlerdi. Bunu üzerine Nadr; “Ben de size Muhammed’in anlattığı gibi anlatacağım” dedi. Yüce Allah onun hakkında, *İnsanlardan kimisi bilgisizce Allah’ın yolundan saptırmak ve ayetleri eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar* (Lokman, 31/6) ayetini indirdi. İşte, *Onlara karşı ayetlerimiz okundu zaman, ‘Evvelkilerin esâtiri/hikâyeleridir’ dedi* ayeti bu olayı anlatmaktadır (Mukâtil, 2002: 4/622-623).

Mukâtil, bu ayetlerde geçen “esâtir” kelimesinden geçmiş milletlerin hikâyeleri olarak bahsetmekte, tarihte geçen kavimlere/milletlere atıfta bulunarak onlar hakkında bilgi vermektedir.

Bakara 2/134:

“*Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin; sizin kazandıklarınız da sizindir ve siz onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz*” (Bakara, 2/134).

Mukâtil, bu ayetteki geçmiş ümmet/millet İbrahim, Yakup ve oğullarıdır. Onlar gelip geçtiler. Ne iyilik ve kötülük yapmışlarsa kendilerine aittir. Sizler Yahudiler olarak sizin yaptıklarınız ve din diye inandıklarınız da size aittir. Onların yaptıklarının ve kazandıklarının size bir faydası olmadığı gibi, sizin yaptıklarınızın da onlara bir faydası yoktur. Siz onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz, onlar da sizin yaptıklarınızdan sorumlu değildir. Çünkü herkesin yaptığı kendisinedir diye yorum yapar (Mukâtil, 2002: 1/141).

En'âm 6/42:

“Andolsun ki (Ey Muhammed) senden önceki ümmetlere de (peygamberler) gönderdik ve onları (acizliklerini anlayıp Allah'ın emrine) boyun eğmeleri için (zaman zaman çeşitli) belâ ve sıkıntılarla imtihan ettik” (En'âm, 6/42).

Mukâtil, geçmiş kavimler/milletlere de onları uyarmaları ve doğru yolu göstermeleri için peygamberler gönderildi, fakat halkları onları yalanladılar. Mekke kâfirleri de Hz. Peygamber (s)'i yalanladılar. Rablerine dönmeleri ve yaptıkları kötülüklerden tevbe etmeleri için Allah onlara hastalık, bela, darlık ve geçim sıkıntısı verdi (Mukâtil, 2002: 1/560).

Mukâtil, yukarıdaki birinci ayetteki “geçmiş ümmet”ten maksadın İbrahim, Yakup ve onların oğulları olduğunu açıklarken, ikinci ayetteki “geçmiş ümmet”ten maksadın kimler olduğunu açıklamadan genel bir ümmet/millet ifadesi kullanıp genel bir tarih çerçevesi çizmiştir.

Buruc, 85/4:

“Uhdud ashabi katledildi” (Burûc, 85/4).

Bu ayette söz konusu olan Ashâb-ı Uhdud'u Mukâtil şöyle açıklar: “Necranlılar'dan Yusuf b. zü-Nüvas bir hendek kazmış ve içine ateş yakmıştı. Allah'ın birliğine inanan muvahhitleri o ateşe atacaktı. Bunun nedeni, kavminden seksen erkek ve dokuz kadın Allah'a iman etmişti. Zü-Nüvas onların yeni dinlerinden dönmelerini istedi, fakat onlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine zü-Nüvas onları ateşe atacağını söyledi. Onlar ise Allah'ın dininden dönmediler. Zü-Nüvas, müminleri peş peşe ateşe atarak hepsini yaktı. Nihayet yanında küçük çocuk bulunan bir kadın geldi. Kadın çocuğuna bakınca ona acıdı ve geri döndü. Kadına dininden dönmesini teklif ettiler, fakat o bunu kabul etmediği için onu dövdüler. Kadın ateşin yanına kadar gitti, çocuğuna acıdığı için geri döndü. Bu durum birkaç defa tekrarladıktan sonra küçük çocuk annesine: *“Anacığım! Önünde ebediyen sönmeyecek bir ateş vardır”* dedi. Annesi çocuğun sözlerini duyunca huzura kavuştu ve kendisini ateşe attı. Allah onları cennete koydu. Yüce Allah Hz. Peygamber'e (s) vahiyle onların durumunu haber verdi: *“Uhdud sahipleri öldürüldü”* (Mukâtil, 2002: 4/647-648).

Mekkelilerin ticaret yolu üzerinde gördükleri ve geçmişe ait anlatılanlar üzerinden haberdar oldukları bu kavimler, ayetlerde birer ibret vesikası olarak kullanılmaktadır. Böylece Allah'ın dinin yalanlamanın helak edici bir sonucu olduğuna tarih şahit göstermiştir. Mukâtil, bu ayetin tefsirinde önce geçen milletlerin inançları hakkında bilgi vermektedir.

Fil, 106/1;

“Rabbinin fil sahiplerine neler ettiğini görmedin mi?” (Fil, 106/1).

Mukâtil, bu ayeti ve sûrenin devamını açıklarken Ebrehe'nin Habeşistan ve Yemen'deki geçmişi ile ilgili geniş bir tarihî açıklama yapar. Bu da onun geçmiş tarih konusunda ne kadar geniş bir bilgiye sahip olduğunu gösterir.

Kureyş, 106/1-4;

“Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, yaz ve kış yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için artık bu Beyt'in rabbine ibadet etsinler. O Rabb kendilerini açlıktan doyurdu ve kendilerine güvenlik verdi.” (Kureyş, 106/1-4).

Hz. Peygamber (s)'in mensubu bulunduğu Kureyş kabilesinin bu ismi çeşitli bölgelerden gelerek Mekke'ye yerleştikleri için veya ticaretle uğraştıkları için aldığı rivayet edilir. Mekke'nin coğrafi konum olarak bulunduğu bölgede ziraat yapılması olanaksız olduğu için, ticaretten başka yapacakları bir iş ve gelirleri yoktu. Hac mevsiminde çeşitli bölgelerden gelenlerin katıldıkları panayırlar, ticareti canlandırıyordu. Mukâtil'in de açıkladığı gibi Araplar birbirlerini öldürüp esir alırken Kureyş Harem bölgesinde güvenlik içinde bulunuyor, onların ticaret kervanlarına kimse saldırmıyordu. Bu sûrede tüm bu imkânları Kureyş'e sağlayan hususun Kâbe olduğu, bu nedenle tüm bu imkânlarla sahip olan Kureyşliler'in Kâbe'nin Rabbine ibadet etmeleri gerekliliği vurgulanmaktadır.

Mukâtil, bu sûrenin siyer ve tarih bağlamıyla ilgili olarak şunları ifade eder: “Kureyşliler, yeryüzünde çeşitli bölgelere giderek ticaret yaparlardı. Bu nedenle onlara Kureyş adı verildi. Kış mevsiminde daha ılık ve sıcak olduğu için Ürdün ve Filistin'e ticaret için gider, yaz mevsiminde ise sıcak nedeniyle Yemen'e giderlerdi. Bu şekilde gidiş-geliş onlara ağır geldi. Allah onlara merhamet ederek Habeşlilerin kalbine, gemilerle onlara yiyecek getirip-götürme isteğini yerleştirdi. Kureyşliler de Cidde'ye gidip onlardan kendileri için getirdikleri yiyecekleri almaya başladılar. Böylece Allah, onların yaz ve kış mevsimlerinde yolculuk yapma külfetinden kurtardı. Bu nedenle ayette güvenlik ve esenliğe kavuştukları için şükretmeleri istendi (Mukâtil, 2002: 4/861-863).

Bakara, 2/10;

“Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İman ettik” derler. Fakat şeytanlarıyla (yani Yahudilerin başkanları olan Kâb b. Eşref ve arkadaşlarıyla) baş başa kaldıklarında (onlara) “Biz sizinle beraberiz, biz sadece onlarla alay ediyoruz” derler. Asıl Allah onlarla alay eder” (Bakara, 2/10).

Ayetten anlaşıldığına göre münafıklar, gerçek niyetlerini Müslümanlardan gizleyip Yahudilerin yanında açıklıyor ve onlarla baş başa kaldıkları zaman müslümanlarla alay ettiklerini söylüyorlardı. Bu ve benzeri ayetlerde, Müslümanların ilk defa Medine'de muhatap oldukları Yahudiler ve münafıkların bozuk inançları ve müslümanlara karşı takındıkları tavırları

eleştirilmektedir. Mukâtil, Yahudiler hakkında önemli bilgiler paylaşmaktadır. Mukâtil'e göre bu ismin Yahudilere verilisinin Yakub oğlu Yahuda'dan dolayıdır (Mukâtil, 2002: 1/105-107).

Mukâtil, Bakara Sûresi'nin tefsirinde Hz. Peygamber (s) döneminde Medine'de yaşayan Yahudiler hakkında önemli bilgiler verir. Ona göre Medine'deki Yahudiler beklenen peygamberin Hz. İshak peygamber neslinden geleceğini düşünüyorlardı. Hz. Peygamber (s) Hz. İsmail neslinden olan Araplardan gönderilince, kıskançlıklarından dolayı onu inkâr ettiler. *“İşte onlar hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar”* (Bakara, 2/16) ayeti bunu ifade etmektedir. Yahudiler, Hz. Peygamber'in (s) gönderilmeden önce inandıklarını yalanlayarak dalalet ile değiştirdiler (Mukâtil, 2002: 1/92).

Enfâl, 8/11;

“Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını vadediyordu. Siz de zahmetsiz olanı arzu ediyordunuz. Oysa Allah kelimeleriyle hakkı üstün kılmayı ve kâfirlerin arkasını (kökünü) kesmeyi istiyordu.” (Enfâl, 8/11).

Mukâtil, Bedir Savaşı'nı ve yukarıda meali verilen ayetle ilgili olarak özetle şunları ifade eder: “Kureyş kâfirlerine ait kervan Suriye yönünden gelip Mekke'ye gidiyordu. Kervanda Ebu Süfyân, Amr b. As, Amr b. Hişâm, Mahreme b. Nevfel de bulunuyordu. Bunlar Hz. Peygamber (s)'in kendileri üzerine gelmek istediği haberini alınca Amr b. Damdam'ı Mekke'ye yardım istemek üzere gönderdiler. Bunu üzerine Kureyşliler yola çıktı. Cebrail, Hz. Peygamber'e Mekkeliler'in kervanı hakkında bilgi verdi. Hz. Peygamber ashabına: *“Allah size iki şeyden birini vaadetti: Kervan veya zafer ganimeti. Bu konuda düşünceleriniz nedir?”* diye sordu. Sahabeden bazıları savaş için gereken hazırlığı yapmadıklarını söyledi. Hz. Peygamber tekrar aynı soruyu sorunca Ensar'dan Sâd b. Ubâde söz alarak Allah Rasulü neye karar verirse Ensar'ın bu karara uyacaklarını, bir kişinin bile geri kalmayacağını söyledi. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber'in yüzünde sevinç belirdi (Mukâtil, 2002: 2/100-102).

Rum, 30/1-4:

“Elif-Lâm-Mîm. Rumlar yakın bir yerde yenildiler. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. (onların bu yenilgiden) Öncede sonrada iş tamamen Allah'a aittir. O gün müminler sevinecekler.” (Rum, 30/1-4)

Mukâtil bu ayetleri şöyle açıklar: “Rumlar/Bizanslıların Farslara mağlup olması Hz. Peygamber ve ashabına ağır gelmişti. Mekkeli kâfirler buna çok sevindiler ve onlara: *“Siz de Ehl-i Kitap'sınız, Rumlar da Ehl-i Kitap'tır. Bizim kardeşlerimiz olan Farslar, sizin kardeşleriniz olan Rumlar'a galip geldi.”* dediler. Bunun üzerine bu ayetler nazil olmuştur.

Daha sonra Hz. Ebubekir kâfirler: *“Çok sevinmeyin, Allah bize yakında Rumların galip geleceğini bildirdi.”* dedi. Hatta Übey b. Halef ile bunun üç yıl sonra gerçekleşeceğine dair bahse girdi ve on deve üzerine anlaştılar. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber: *“Ben sana böyle bir şey demedim ki, Allah ayette “bıd”ı sinîn buyurdu. “Bıd” ise üçten dokuza*

kadar olan sayıları kapsar. Git deve sayısını artır, süreyi de uzat.” dedi. Hz. Ebubekir Übey’in yanına giderek: *“Sanki pişman olmuş gibisin, gel bahis süresini dokuz yıla, bahsi de yüz deveye çıkaralım.”* dedi. Übey b. Halef de bu teklifi kabul etti. Bedir günü müslümanlar Mekke kâfirlerine galip geldikleri gibi, Hz. Peygamber ve müminler Hudeybiye’de buldukları esnada Rumların Farslara galip geldiği, Kisra’nın öldürüldüğü haberi geldi. Bundan dolayı müslümanlar sevindiler. Hz. Ebubekir develeri Übey b. Halef’in oğlu Saffan’dan aldı. İşte *“O gün müminler sevineceklerdir.”* emri buna işaret etmektedir (Mukâtil, 2002: 3/403).

Mekke dönemi müslümanları bu ayetlerin inmesinden birkaç yıl sonra haberlerin gerçekleştiğine şahit oldular. Rumların galip gelmesi müminlerin ruhunda iki türlü sevinç gerçekleştirdi. Biri; ilahi kitabın putperestliğe ve müşriklere galibiyetidir. Diğeri ise Allah’ın vaadinin gerçekleşmesidir. İşte bu ikisi de müminlerin ruhunda derin bir sevinç meydana getirmiştir. Mukâtil, Rumlar ve Farslar hakkında bilgiler verip bu konuda bilgi sahibi olduğunu kanıtlamaktadır.

İsrâ, 17/77;

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler için de sünnet (kanun ve hüküm) budur. Sen bizim sünnetimizde asla bir değişiklik bulamazsın.” (İsrâ, 17/77).

Mukâtil, Allah’ın günah işleyenler hakkındaki sünneti/kanunu: Geçmiş ümmetler, peygamberlerini yalanladıkları için azaba uğratılmışlardır. Allah’ın azapla ilgili sözü haklıdır. Bu sünnet/kanunun öncekiler ve sonrakiler için de aynı olduğu, bunun asla değişmeyeceğini ifade eder (Mukâtil, 2002: 2/545).

Ahzâb, 33/62;

“Daha önce geçenler hakkında Allah’ın sünnet/kanunu budur. Allah’ın sünnetinde/kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.” (Ahzâb, 33/62).

Mukâtil, ayetin bu bölümünde Bedir Savaşı’na katılan müşriklerin kastedildiği, devamında ise yalan haber yayanlar ve yaptıkları kötülüklerden vazgeçmeyenler için Allah’ın koymuş olduğu sünnet/kanunun bu olduğunu ifade eder (Mukâtil, 2002: 3/508). Mukâtil, ayetin bir kısmında özel tarihe vurgu yaparken diğer kısmında ise bir genelleme yapar.

Bu ayetlerde Kur’an sünnetin/kanunun değişmezliğini ve sürekliliğini vurgulamış, aynı zamanda daha önce gelip geçmiş milletlerin yanılığa düşüren hususları aşmak isteyen milletlere yol göstermektedir. Burada Kur’an tarihin kendi alanındaki dinamiğini de göstermektedir. Kur’an bu ilahî sünnet/kanunlardan bahsederken, bizi bunlar üzerinde düşünmeye davet etmekte, hayatımızı bu ayetlerin gerektiği gibi düzenlemeye ve bunlara uymaya çağırmaktadır. Bu kıssalar bize geleceğimizi belirleme konusunda önemli işaretlerdir.

Âl-i İmrân, 3/137

“Sizden öncekilerin başından nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir görün.” (Âl-i İmrân, 3/137).

Mukâtil, toplumsal hayat ile ilgili nice ilahi kanunların uygulandığını, nice zalimlerin sahip oldukları güç ve servetle şımarıp ilahî iradeye karşı isyan ettiğini, inananlara karşı zaman zaman geçici üstünlükler elde etseler de sonunda mahvolup gittiğini ifade etmiştir. Sonunda gerçek başarı ve zafer inananların olmuştur. Bunu bizzat gözleriyle görmek isteyenlerin yeryüzünde gezip dolaşmalarını, geçmiş milletlerin yaşadıkları yerleri ve akıbetlerini görmelerini, insanlık tarihini araştırmalarını ve geçmiş milletlerin başına gelenlerden ibret alınmasının gerektiğini ifade etmektedir. Geçmiş ümmetlerden kendilerine gelen peygamberleri yalanlayanlar ve zalimler azapla helak olmuşlardır (Mukâtil, 2002: 1/193).

Mukâtil, bu ayeti açıklarken genel bir tarih çerçevesi yerine özel bir çerçeve çizer. Okuyucusunun zihnini tarihî ortama götürür. Kur’an ayetleri hangi zaman diliminde olursa olsun, insanların her topluluktan ders alması için yeryüzünde dolaşmasını ister. Sadece ibret alınması için değil, bizden önce yaşamış ve gelip geçmiş toplumları saran bütün sünnetullah/kanunları bu dolaşım esnasında öğrenmelerini istemektedir. Bu şekilde de çeşitli milletleri parçalayan ve dağıtan doğru ve yanlışların görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tarihte geçmiş milletlerin yok olmasıyla onlar bir kenara atılmamıştır.

Bakara. 2/47

“Ey İsrailoğulları size verdiğimiz nimetleri ve sizi âlemlere üstün kıldığımızı hatırlayın.” (Bakara, 2/47).

Mukâtil, bu ayeti açıklarken: “Ey Medine’deki Yahudiler! Atalarımıza verdiğimiz nimetleri, Firavn’dan kurtarıp düşmanlarınızı helak ettiğimizi, Tih Çölü’nde indirdiğimiz hayırları ve verdiğimiz Tevrat’ı, atalarınızı kendi dönemindeki toplumlara üstün kıldığımızı hatırlayın.” diye açıklama yapar. Ayetteki uyarıyı Medine’deki Yahudilere uyarı olarak değerlendirir ve özel bir tarih çerçevesi çizer (Mukâtil, 1/102-103).

SONUÇ

Mukâtil b. Süleyman’ın tefsiri tarih açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Mukâtil, ayetleri tefsir ederken, Hz. Peygamber’in yaşadığı coğrafyayı ve tarihi bize net bir şekilde yansıtmaktadır. O, hakkında ayet nazil olan kişilerle ilgili bilgiler vermektedir. Tefsirinde Hz. Nuh peygamberin oğullarından başlayıp, değişik coğrafyalarda yaşayan milletlerin ve bu milletlerin soylarını sayarak adeta bizlere dünya tarihinin perspektifi sunmuştur.

Mukâtil, tefsirinde Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili geniş bilgiler sunmuş, onların Hz. Peygamber’e karşı takındıkları tavırların arka planını ve ona karşı tutumlarına yer vererek adeta

tarihe tanıklık etmiştir. Mukâtil, eserinde Ehl-i Kitabın inançları hakkında da bilgi vermiştir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra nazil olan ayetlerde onun iç dünyası ve ailesi ile ilgili konulara da değinmiştir. Medine döneminde inen ayetlerde münafıklardan bahsetmiş, Mukâtil bu ayetlerin indiği olayla ilgili genişçe açıklamalar yapmıştır.

Mukâtil, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili bilgiler sunar, onların Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tavırlarının arka planındaki nedenleri, dinî tutumlar konusunda bilgiler verir ve onların Kur'an'ın indiği dönemdeki dinî inançlarına da değinmektedir.

Hz. Peygamber'in ve müslümanların ilk defa Medine'de muhatap oldukları münafıklar hakkında nazil olan ayetler, onların Hz. Peygamber ve müslümanlara karşı tutumlarını eleştirmiştir. Mukâtil, bu ayetlerin hangi olay ve bağlamda nazil olduğu konusunda geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Mukâtil, tefsirinde tarihle ilgili olayları canlı bir şekilde anlatmıştır. Geçmiş ümmet/milletlerle ilgili doyurucu bilgiler vermiştir. O, tefsirini erken dönemde yazmıştır. Bu tefsir, kendisinden sonra gelen İslam tarihçilerine de kaynaklık etmiştir. Kur'an ve tarih ilişkisi açısından ayetlerin nüzul sebepleri ve tarihî olayları derin bir bakış açısıyla dile getirmiş, gerekli açıklamaları yapmıştır. Mukâtil'in tefsiri Kur'an-tarih bağlamında zengin bilgiler içeren kıymetli bir eserdir.

KAYNAKLAR

- Cerrahoğlu, İ. (1994). Tefsir Usulü, Ankara: TDV Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1996). Tefsir Tarihi, Ankara: Fecr Yayınları.
- Davûdî, Ş. (1394/1972). Tabakatu'l-Müfessirîn, Kahire.
- Elkoca, E. (2018). Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukâtil b. Süleyman Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hamurcu, F. (2009). Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir, Ankara: Fecr Yayınevi.
- İbn Nedim. (1991). el-Fihrist, Kahire: Matbaatu'r-Rahmaniye.
- Mukâtil b. Süleyman. (1422). et-Tefsîru'l-Kebîr, Beyrut: Dâru İhyâu't-türâs.
- Mukâtil b. Süleyman. (2006). Tefsîr-i Kebîr. (M. Beşir Eryarsoy, Çev). İstanbul: İşaret Yayınları, 2006. (2002)
- Mukâtil b. Süleyman. (2006). Tefsiru Hamsi Mieti Mine'l-Kur'an'il-Kerim "Beşyüz Ayetin Tefsiri", trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Türker, Ö. (2006). "Mukâtil b. Süleyman", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, (Cilt. 31, ss.34-136.